

36. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Had- és Rendészettudományi Szekció
Budapest, 2023. április 18-20.
Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

**Közös kihívások és együttműködés a Visegrádi Négyeknél
A visegrádi biztonság szektorális értékelése**

Jelige: V4SzB

Pályamunka lezárásának időpontja: év. hónap
2023. június

Tartalom

1.	Bevezetés	1
1.1.	A kutatási téma és kérdés	1
1.2.	Szakirodalmi áttekintés.....	3
1.3.	Alkalmazott módszertan	4
1.4.	Hipotézis	4
2.	Elméleti keretrendszer és konceptualizáció	5
2.1.	Kelet-Közép Európa	6
2.2.	Biztonságpolitika	7
3.	A biztonság szektorális elméletének értelmezése	9
3.1.	Katonai szektor	9
3.2.	Környezeti szektor	11
3.3.	Gazdasági szektor	12
3.4.	Társadalmi szektor.....	14
3.5.	Politikai szektor	15
4.	Visegrádi Együttműködés biztonságpolitikai kihívásai.....	16
4.1.	Katonai szektor a gyakorlatban	17
4.2.	Környezeti szektor a gyakorlatban	20
4.3.	Gazdasági szektor a gyakorlatban	23
4.4.	Társadalmi szektor a gyakorlatban	25
4.5.	Politikai szektor a gyakorlatban	26
5.	Összegzés: a kutatás eredményei és a szektorok együttes értelmezése	29
6.	Felhasznált szakirodalom.....	31

1. Bevezetés

1.1. A kutatási téma és kérdés

A kutatás és a dolgozat vizsgálatának fókuszja a Kelet-Közép-Európát érő biztonsági kihívások mélyebb feltérképezése, valamint a térséget fenyegető katonai, gazdasági, politikai, társadalmi és környezeti kihívások rövid távú prognózisa.

A dolgozat földrajzi fókuszja Kelet-Közép-Európa, amely lehatárolása több fontos szempontból is relevanciával bír napjainkban. A közép-európai, valamint a kelet-közép-európai régió pontos elhatárolása kevésbé tisztázott, mondhatni vitatott kérdéskör. Határai nem földrajzi aspektusok mentén, hanem többek között a történelem során változékonyak mondható geopolitikai összefüggések alapján alakultak ki.¹ Bár a kelet-közép-európai fogalmi lehatárolások eltérőek lehetnek, jelen kutatásban és dolgozatban Lengyelországról, Csehországról, Szlovákiáról és Magyarországról, azaz a visegrádi országokról lesz szó. Ebben az esetben mondhatjuk, hogy ezen országok politikai okok miatt váltak egy csoporttá, így mára egy régiót alkotnak, a kelet-közép-európai régiót. Ez utóbbit lehetne tágabban értelmezni földrajzilag, de a szűkítést politikai, gazdasági, társadalmi és történelmi okok indokolják, elsősorban a 2021-ben harmincadik évfordulóját ünneplő Visegrádi Együttműködés miatt.

A téma, valamint a régió fontosságát erősíti a visegrádi országoknak az elmúlt évtizedben megerősödött együttműködése és politikai láthatóságának növekedése. A kelet-közép-európai régióban a Visegrádi Együttműködés a legrégebbi, valamint az egyik leghatékonyabb regionális tömörülés, amelyet (először három) a tagországok a hidegháború utáni és a szovjet érdekszférából való felszabadulás politikai realitásai alapján hoztak létre 1991-ben.²

Az egyes fejezetekben szó lesz Kelet-Közép-Európa földrajzi lehatárolásának pontosításáról, meghatározásáról. Ezt követően, a dolgozatban használt fogalmak előzetes tisztázása miatt, a biztonságpolitika elméleti kereteit vizsgálja a dolgozat.

Az ezt követő fejezetekben, külön-külön, részletekbe menően elemzi a dolgozat a buzani öt fő biztonsági szektor fontosságát, valamint ezzel összefüggésben azt, hogy a vizsgált régió, valamint annak az országai, milyen mértékben vannak kitéve az egyes biztonsági

¹ Stepper Péter (szerk.): *Közép-Európa és a visegrádi együttműködés*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019. 13-16.o.

² Stepper Péter (szerk.): *Közép-Európa és a visegrádi együttműködés*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019. 66-68.o.

fenyegetéseknek. Így tehát a biztonsági szektorok elméleti áttekintését követően az érintett szektorok gyakorlati fényben is megvizsgálásra kerülnek.

A biztonságiasítás elméletének alkalmazása regionális politikai-földrajzi keretek között felkapott téma a nemzetközi kapcsolatok szakirodalmában többek között Barry Buzan és társai több évtizedes munkásságának köszönhetően.³ A regionális megközelítésre, és a regionális politikai szereplők közös érdekei alapján létrejövő regionális biztonsági komplexum elmélete⁴ szintén indokolja a visegrádi országokra történő lehatárolását a kutatásnak.

A téma aktualitását a visegrádi országok esetében pedig nem is igazán kell valószínűleg külön indokolni. Gondoljunk arra, hogy a világpolitikai események az elmúlt évtizedekben többször is megkérdőjelezték az együttműködés relevanciáját, amely azonban ennek ellenére tovább élt. Jelen dolgozatnak időkeret tekintetében sem feladata, hogy a V4-ben a hetekben felmerülő vitákat elemezze, és ki lehet jelteni, hogy a V4 mint regionális komplexum nem fogja elveszíteni relevanciáját a tagok közötti nézeteltérések ellenére sem. A Visegrádi Együttműködés 1991 óta eltelt három évtizedében a világrend is többször átalakult, ami természetesen hatással volt a vizsgálat alapját képező országokra is. 2019-et is már értékelhettük egyfajta közép-európai évként a 30-20-15 számmisztikájára utalva⁵: amikor a térség országai 30 éves évfordulóját ünnepelték a rendszerváltásoknak, 20 éves évfordulóját a (Szlovákia kivételével) a NATO csatlakozásnak és 15 éves évfordulóját az EU csatlakozásnak (Szlovákia a NATO-hoz is ekkor csatlakozott). 2021 pedig mindenképpen a Visegrád éve volt, amikor a V4-ek az intézményes együttműködés 30 évfordulójára tekinthettek vissza. Mindezek miatt 2022-ben érdemes áttekinteni a régió biztonságának összetettségét és multidimenzionális/szektorális jellemzőit.

³ Lásd részletesebben a következő fejezetben. Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998.; Lásd még a biztonságiasítás elméleti módszertanának visegrádi alkalmazását javasló 2015-ös hiánypótló művet: Rada Péter, Marton Péter, Balogh István: *Biztonsági Tanulmányok. Új fogalmi keretek és tanulságok a visegrádi országok számára*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.

⁴ Barry Buzan and Ole Wæver: *Regions and Powers The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2003.

⁵ Rada Péter: *30-20-15 and the changing world*. Bizpol Affairs. Volume 6 number 1. 2019. január-április. URL: https://corvinusculture.com/wp-content/uploads/2020/12/Biztpol-Affairs-Vol6_No1.pdf [letöltés: 2022. április 16.]

1.2. Szakirodalmi áttekintés

A biztonsági tanulmányokkal foglalkozó nemzetközi szakirodalom jelenti a dolgozat alapját. A nemzetközi biztonság jelenlegi kihívásai tekintetében Roland Dannreuther Nemzetközi Biztonság című könyvét alapirodalomként kezeli a dolgozat. A biztonság szektorális elméletének alkalmazásának alapját pedig Barry Buzan tanulmányai, megjelent könyvei adják. A szektorális biztonságfelfogás alkalmas elméleti keretet ad a téma pontosabb megvizsgálására. Barry Buzan, Ole Wæver és Jaap de Wilde 1998-as, Biztonság: az elemzés új keretei c. könyvében a katonai szektor vizsgálatával indít, majd ezt követi a környezeti, gazdasági, társadalmi és végül a politikai szektor.⁶ Ennek mintájára, a dolgozat is az említett sorrendet követve vizsgálja az adott témakört.

A dolgozatban felhasznált nemzetközi szakirodalmon túl magyar kutatóknak is jelentek meg vonatkozó publikációi a témát illetően. A biztonsági tanulmányok Gazdag Ferenc, Remek Éva, Tóth Péter és Csiki Varga Tamás könyveiben, tanulmányaiban és publikációiban is szerepet kap. A dolgozat során biztonságelméletek tanulmányozása többek között Rada Péter, Marton Péter és Balogh István tanulmányaira támaszkodik. A dolgozat mindezen kívül tudományos folyóiratokra, mint például a Foreign Affairs-re, International Affairs-re is támaszkodik, illetve aktuális hírekkel, cikkekkel, médiában megjelenő információkkal, kelet-közép-európai kutatóintézetek tudományos publikációival támasztja alá az elméleti felvetéseket. Számos, az Interneten is elérhető dokumentum foglalkozik a témával, amelyek a dolgozat során felhasználásra kerülnek. Ilyen elemzésekkel foglalkozik a Nemzet és Biztonság folyóirata, a Nemzetbiztonsági Szemle, valamint a Biztonságpolitikai Szemle, a Visegrad Insight vagy többek között a Balkan Insight is. Természetesen a források tudományos feldolgozásánál figyelembe kellett venni az online információk harmadlagos forrás jellemzőit, amely azonban nem jelenti, hogy azok ne lennének hasznosak, csak helyükön kell kezelni őket. A dolgozat elsősorban másodlagos forrásokra épít, nem is lehetett cél az elméleti keret kialakítása miatt önálló elsődleges anyaggyűjtés, illetve az elméleti keret miatt a másodlagos források elégségesek a dolgozat logikája melletti érvek és a gondolatmenet támogatására szolgáló tudományosan megalapozott vélemények felsorakoztatására.

⁶ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998.

1.3. Alkalmazott módszertan

A dolgozat során használt módszertan részben a fentebb említett forráselemzésre épül, részben pedig kvalitatív vizsgálatra. Az eredmények nehezen számszerűsíthetők, továbbá a dolgozatnak ez nem is lehetett a célja, a legfontosabb módszer az elméleti keret alkalmazása. A dolgozat során nem az általános meglátásokra helyeződik a hangsúly, hanem sokkal inkább az egyedi szemléletmódra az elméleti keret alapján. A dolgozat deduktív módszertani logika⁷⁸ alapján egy körülhatárolt elméleti kérdést vizsgál meg specifikusan a visegrádi országok esetében.

A biztonságiasítás fogalmának megalkotója, Barry Buzan 1998-as *A biztonság: Új keretek az elemzéshez* című könyvében öt biztonsági szektort különít el. A dolgozat során ezt az öt szektort felhasználva kerül górcső alá Kelet- Közép-Európa, tehát a fentebbi érvelés alapján a Visegrádi Együttműködés négy tagállama.⁹ Ezek alapján, módszertanilag tehát a régió öt különböző „elméleti lencsén” keresztül lesz megvizsgálva. A különböző szektorok egyértelmű elhatárolása vitatott, de ez a vita túlmutat a dolgozat keretein. A dolgozatnak végső soron nem célja a szektorok éles elválasztása, így lehetséges átfedések alakulhatnak ki a vizsgálat során.

1.4. Hipotézis

Kutatásom során abból a feltételezésből indulok ki, hogy a dolgozatban alkalmazott módszer segítségével mélyebben lehet megvizsgálni a Visegrádi Együttműködést, így a kelet-közép-európai régiót érintő, fenyegető biztonsági kihívásokat. Azáltal, hogy részleteibe menően, de elkülönítve, tehát szektorálisan vizsgálja a dolgozat a térséget érintő biztonságpolitikai kockázatokat, így részletesebb képet kaphatunk arról is, hogy melyek azok a területek, amelyek kritikusabb szintre helyeződnek a fenyegetettség terén, azaz jobban biztonságiasítódnak. A szektorok szétbontása szükségszerűen elméleti, de a módszer segítségével a szektorokban megjelenő kihívások összegzésével átfogó képet is lehet kapni térségünk biztonsági kihívásaival kapcsolatban.

Erre a gondolatmenetre építve a dolgozat hipotézise:

Annak ellenére, hogy vannak bizonyos kérdésekben ellentétek a visegrádi országok között, összességében a biztonsági kihívások közös, regionális megoldást követlenek és releváns

⁷ A deduktív módszertani logika ugyan ismert, de a dolgozat alapvetően támaszkodik a Turabian féle módszertani lehatárolásra.

⁸ Kate L. Turabian: *A Manual for Writers of Research Papers, Theses, and Dissertations*. The University of Chicago Press, Chicago. 2007.

⁹ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998.

továbbra is visegrádi egységről beszélni. Egyesével az elméletben leválasztott szektorokban is megmutatkoznak a regionális jellemzők. Egyesével a szektorokban láthatóak ellentétek, nézetkülönbségek; de ahogyan a szektorális elmélet is kimondja a szektorok csak elméletben szétválaszthatók, azokat végső soron együtt kell értelmezni. Az egyes szektorokban kiragadott ellentétek éppen ezért nem általánosíthatók a kapcsolatok és a biztonságpolitika egészére.

Előzetes feltételezések alapján elmondható, hogy a katonai szektor, tehát a térséget érő katonai kihívások megsokszorozódtak, így a téma ezen szegmense hangsúlyosabbá válhat. Nem elhanyagolható ugyanakkor a régiót érintő politikai fenyegetettségek sem, mind Európai Unió szinten, mind pedig kimondottan a visegrádi országok, közös politikai együttműködésére való tekintettel. Számos kritika éri a visegrádi országok közötti együttműködést, utalva a négy ország politikai álláspontbeli különbségére, mi szerint a cseh – szlovák és a magyar – lengyel „tengely” eltávolodni látszik egymástól. De ezek a kritikák nem a biztonság regionális és szektorok szerint értelmezett kérdésspecifikus jellegét veszik figyelembe, hanem felületes megállapításokat tesznek egy szektorban jelentkező eltérések alapján.

2. Elméleti keretrendszer és konceptualizáció

Az adott témát mindenképpen több dimenzióból kell megközelíteni. Ahhoz, hogy meg lehessen állapítani, hogy Kelet-Közép-Európa, a Visegrádi Együttműködés államai milyen fenyegetéseknek vannak kitéve, figyelembe kell venni a térség földrajzi körülményeit, politikai, társadalmi kultúráját valamint az erőforrás ellátottságát is. A XXI. században az erőforrás ellátottság kiemelt szerepet tölt be. Amikor egy állam előtérbe helyezi a gazdasági szempontokat a politikai érdekeltséggel szemben, akkor geo-ökonómiáról beszélhetünk¹⁰, ami a hatalmi viszonyokat figyelembe véve szintén hordozhat magában veszélyeket.

A jelenlegi fejezetben megvizsgálom Kelet-Közép-Európát, mint földrajzi régiót, annak eredetét, illetve a régióba tartozó államokat érintő viták kialakulását, hogy egyes elméletek miért vesznek bele több vagy éppen kevesebb államot az érintett régióba.

Ezt követően a biztonságpolitikai elméletek áttekintése fog következni. Ennek keretein belül vizsgálatra kerül az elmélet tudományos besorolása és a releváns, biztonságpolitikából eredő tudományágak vizsgálata, így a biztonságiasítás elmélete is.

¹⁰ Szilágyi István: *A geopolitika elmélete*. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., 2018. 149-150.o.

2.1. Kelet-Közép Európa

A kelet-közép-európai térség pontos definiálását számos vita övezi. Többek között ebből is kifolyólag egyfajta konstans bizonytalanság jellemzi a térséget, kiváltképp a határvonalát illetően.¹¹ Több megközelítés, különböző dimenziókon keresztül próbálja megfelelő fogalmi kerettel lehatárolni a szóban forgó régiót. E viták főleg a térség önálló földrajzi-geopolitikai egységként való létezésére, faji értelmezésére, civilizációs, kulturális, gazdasági aspektusain túl, történelmi korszakokként erősen változó tagállamainak körére koncentrálnak.¹²

Oskar Halecki lengyel történész alkotta meg először a „Kelet-Közép-Európa” kifejezést. Célja az volt, hogy megerősítse a Duna-medence és a dél-balti vidék népeinek sajátosságát és nyugati irányultságát, akiket általában egyként értelmezték az oroszokkal (mint a „Kelet-Európa”), vagy a németekkel (mint a Mitteleuropa esetében). A Visegrádi Együttműködésbe sorolandó országok kétségtelenül különböztek az oroszoktól és a németektől, ráadásul úgy tűnt, hogy bizonyos közös jellemzőket osztanak egymással. Azóta egyre több tudóst vonz a probléma egyik vagy másik aspektusa. Hogyan kell tehát földrajzilag meghatározni az érintett régiót? Előfordul, hogy a kifejezés a Balkánra és Ukrajnára, máskor Lengyelországra, Csehországra és Magyarországra korlátozódik, valamint a Balkán-félszigettel való kapcsolat is vitára adhat alapot. A kelet-közép-európai országok felvették a kereszténység nyugati formáját, népeik inkább a „nyugati”, mint a keleti kultúrához csatlakoztak, a nyugati demokráciát részesítették előnyben mind a német tekintélyelvűséggel, mind az orosz abszolutizmussal szemben.¹³

Abban számos szakirodalom, kutatás egyetért, hogy Kelet-Közép-Európát a német nyelvű országok és Oroszország között elhelyezkedő régióként kell definiálni. A régió határos és egyben átmeneti térség is a nyugati és a keleti hatalmak között. Előfordul azonban, hogy a régióba sorolandó országok, ahogyan azt említettem, kutatásonként eltérő lehet, így van, ahol a balti országoktól a déli Macedóniáig kiterjedően értelmezik Kelet-Közép-Európát. Más megkülönböztet egyfajta „mag” Kelet-Közép-Európát és egy szélesebb értelemben vett régiót. A „mag” államokon, a mai Lengyelországon, Csehországon, Szlovákián és Magyarországon kívül, egy nagyobb Kelet-Közép-Európa magában foglalná Litvániát, Lettországot és

¹¹ Háda Béla, N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Regionális tanulmányok*. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft. 2016. 25-28.o.

¹² Remek Éva: *Közép-Európa: Biztonságpolitikai körkép. Fókuszban a V4*. URL: http://acta.bibl.u-szeged.hu/35084/1/viiek_015_016_105-114.pdf [letöltés: 2022. március 08.]

¹³ Oskar Halecki: *The Limits and Divisions of European History*. New York Sheed & Ward, 1950. 127-150.o.

Észtországot is (amelyeket latin kereszténységük különböztet meg keleti szomszédjaitól), valamint Fehéroroszországot, Ukrajnát és Romániát is.¹⁴

Kelet-Közép-Európa felfogható tehát vagy a nyugat határrégiójaként, amelyen túl található az európai kelet, vagy mint köztes tér kelet és nyugat, Németország és Oroszország között. Ezek a perspektívák kiegészítik egymást, és mindkettő olyan jellemzőket foglal magában, amelyek a régió attribútumainak tekinthetők.¹⁵

Földrajzilag, ahogy azt láthattuk számos vita övezi a térséget. Bármiféle faji értelmezés, ugyanilyen félrevezető, vitatható lenne¹⁶, így a dolgozat során a kelet-közép-európai régiót, mint politikailag szerveződött országok által kialakított régiót fogom vizsgálni, azaz a Visegrádi Együttműködésbe tartozó országokat.

2.2. Biztonságpolitika

A biztonságpolitikai pontos tudományos besorolása, elhatárolása nehezen írható le, miután számos szakirodalom eltérően használja a fogalmat. A biztonságstudományi terület azonban mindig is multidiszciplináris tudományterületnek számított, felöleli többek között a politikatudomány, a történelem, a pszichológia, a közgazdaságtan, a szociológia és a fizikai tudományok megközelítését. A biztonságpolitika, biztonsági- vagy stratégiai tanulmányok többször szinonimaként jelenhetnek meg.¹⁷ Magyarországon a biztonságpolitika, mint fogalom az 1980-as évektől jelent meg kimondottan a nemzetközi tanulmányokkal, valamint a hadtudománnyal való összefüggésben. A nemzetközi világ, rendszer folyamatos alakulása, a biztonsági kihívások körébe sorolandó tárgykörök egyre szélesebb mivolta szükségessé tette a biztonságpolitika hadtudományon túlmenő kiszélesítését.¹⁸

A fogalmi keretek szélesítése kapcsán elengedhetetlen értelmezni a biztonságiasítás fogalmát. Alapvető kérdés, hogy mitől válik egy terület biztonsági vagy nemzetközi biztonsági kérdéssé. Hagyományos értelemben a biztonság a túléléssel függ össze, azaz egy olyan állapottal, amikor

¹⁴ Dariusz Kołodziejczyk: *Central-Eastern Europe in the Global Context*. University of Warsaw, Polish Academy of Sciences, 2018. URL: https://www.cairn-int.info/abstract-E_MOND1_182_0053--central-eastern-europe-in-the-global.htm [letöltés: 2022.március 22.]

¹⁵ Joachim von Puttkamer: *East Central Europe*. European History Online, 2015.11.11. URL: <http://ieg-ego.eu/en/threads/crossroads/border-regions/joachim-von-puttkamer-east-central-europe> [letöltés:2022. március 22.]

¹⁶ Oscar Halecki: *A nyugati civilizáció peremén*. Budapest, Osiris-Századvég, 1995. 7-14.o.

¹⁷ Sean M. Lynn-Jones: *International Security Studies*. International Studies Notes, Vol. 16/17, No. 3/1, SPECIAL ISSUE: INTERNATIONAL STUDIES: THE STATE OF THE DISCIPLINE. Oxford University Press, 1991. 53-63.o.

¹⁸ Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011. 13-22.o.

az állam rendhagyó módon cselekszik. Biztonságiasításról tehát akkor beszélhetünk, amikor egy állam bármely szükséges eszközt megragad a fenyegetés megszüntetése érdekében és valójában a fennálló veszélyt az egész államra nézve kockázatosnak nyilvánítja. A biztonságiasítás esetében a fenyegetés mivolta mondhatni elhanyagolható, miután az állam bármely kérdéskört átpolitizál, majd az biztonságiasodik, így az állami ténykedés prioritásrendjében az első helyekre kerül.¹⁹

Barry Buzan és szerzőtársai által írt 1998-as könyv új és átfogó elemzési keretet vázolt fel a biztonsági tanulmányokat illetően. Megvizsgálja az öt fő biztonságot befolyásoló szektor jellegét és dinamikáját. Elutasítja a hagyományos iskolák azon álláspontját, hogy a biztonságot egy szektorra szükséges lekorlátozni. Álláspontjuk szerint a biztonság, a politika egy sajátos típusa, amely számos területre alkalmazható. Az öt terület, amelyeket a dolgozat maga is alapul vesz:

- katonai szektor, amely Buzan és szerzőtársai leírása alapján, az erőszakos kényszervizonyokról szól;
- a politikai szektor, amely a hatalmi viszonyokról, a kormányzó státusról és az elismerésről szól;
- a gazdasági szektor, amely többek között a kereskedelmi, termelési és pénzügyi kapcsolatokról szól;
- a társadalmi szektor, amely a kollektív identitás kapcsolatait öleli fel; és
- a környezetvédelmi szektor, amely pedig az emberi tevékenység és a bolygó bioszférája közötti kapcsolatokról szól.²⁰

Az elméleti keretrendszer a biztonsági napirend kibővítéséből fakad, hogy a hagyományos katonai és politikai szektornál szélesebb körre terjedjen ki. A biztonsági napirend kiterjesztése alapvetően lehet szubjektív, hiszen egy állam maga is megítélheti, mit tekint nemzetet fenyegető kérdésként, azaz hogy mi az a bekövetkezett vagy bekövetkezni látszó esemény, amit magasabb biztonsági szintre kell emelni és politikai prioritásként kell kezelni.²¹

Barry Buzan, Ole Wæver és Jaap de Wilde 1998-as, *Biztonság: Az elemzés új keretei* c. könyvében a katonai szektor vizsgálatával kezdi a témakör megvizsgálását, majd ezt követi a

¹⁹ Gazdag Ferenc, Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 24-26.o.

²⁰ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 195-200.o.

²¹ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 1-20.o.

környezeti, gazdasági, társadalmi és végül a politikai szektor. Ennek mintájára, a dolgozat is az említett sorrendet követve vizsgálja az adott témakört. Az említett öt biztonsági szektort azonban csak elméleti keretek között lehet szétválasztani, a gyakorlatban több ponton is érintkeznek, átfedésben vannak, így reális következtetéseket is csak az öt szektor megvizsgálását követően lehet tenni.

3. A biztonság szektorális elméletének értelmezése

Barry Buzan és szerzőtársai elutasítják a tradicionalista nézőpont azon aspektusát, hogy a biztonságot egy szektorra kell lekorlátozni, azzal érvelve, hogy a biztonság a politika sajátos típusa, amely számos kérdésre alkalmazható. A következő fejezetekben a dolgozat megvizsgálja a biztonsági alapszektorok megkülönböztető jellegét és dinamikáját.

3.1. Katonai szektor

A katonai jellegű fenyegetettségek viszonylag széles spektrumát kell érteni, hiszen ide tartozik gyakorlatilag bármely katonai tevékenység, ami alatt nem csak egy ország haderejét kell érteni, hanem terrorista csoportok jelenlétét is. A biztonsági és a katonai fenyegetések kapcsán nem lehet figyelmen kívül hagyni egy ország vagy régió védelmi képességét. Bizonyos katonai veszélyek arányaiban kisebb mértékűnek tűnhetnek amennyiben a régió védelmi képessége magas szintű.²²

A biztonsági fenyegetés, legyen szó bármely régióról, a katonai szektorban a leglátványosabb. Kétség kívül állítható, hogy nemzetközi biztonsági kérdéskörben tárgyalandó az államok közötti fegyverkezési verseny, vagy az államok között dúló háború. A gyakorlatban a katonai biztonsági napirend nagyrészt a kormányok azon képességét jelenti, hogy képesek-e megfelelő védekezést nyújtani a belső és külső katonai fenyegetésekkel szemben, de magában foglalhatja a katonai erő felhasználását is az államok megvédésére a létezésüket fenyegető nem katonai fenyegetésekkel szemben, mint például a migránsok vagy rivális ideológiák.²³ Nem utolsó sorban egy állam hadserege a békefenntartás vagy humanitárius beavatkozás célját is szolgálja.²⁴

²² Vida Csaba: *A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei*. Budapest, Nemzetbiztonsági Szemle MMXIII I. évf. I. szám 97-100.o.

²³ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 49-61.o.

²⁴ Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 2011. 26.o.

A katonai szektort mindinkább a kooperáció jellemez. Az együttműködés jelentős az államok közötti bizalom növekedésének, valamint az agresszió csökkentésének tekintetében. Azon államok, amelyek nincsenek megelégedve az éppen aktuálisan fennálló állapottal, tehát a status quóval, nagymértékű fenyegetést jelentenek valamennyi államra és régióra.²⁵

A kívánt biztonsági szint fenntartása folyamatos állami tevékenységet igényel. Ez a tevékenység főként egy potenciális vagy tényleges katonai fenyegetés leküzdésére szolgál, és katonai vagy nem katonai formát ölthet. Mindkettő együttműködés vagy küzdelem formáját öltheti. A nem katonai tevékenység magában foglalja az állam minden nem katonai tevékenységét olyan területeken, mint a gazdaság, pénzügy, kultúra stb. A nemzetközi kapcsolatok realista elmélete szerint hagyományosan négy technikát alkalmaznak a szemben álló államok. Mivel ezek a technikák az erőegyensúly középpontjában állnak, az erőegyensúly technikáinak nevezzük őket. Ezek a következők:

1. Szövetségesek megszerzése;
2. Területek megszerzése;
3. Pufferállamok kialakítása;
4. A potenciális vagy tényleges ellenség erejének aláásása.

Az első kettőt kifejezetten az abszolút erő növelésére alkalmazzák; a harmadik lehetővé teszi egy olyan stratégiai zóna létrehozását (gyakran semlegesítéssel) közös megegyezéssel, amelyet egyik hatalom (vagy blokk) sem engedhet meg magának, hogy a másikat elfoglalja; a negyedik pedig a saját relatív erő növelése az ellenség abszolút erejének csökkentésével.²⁶

Egyes szakirodalmak eltérően írhatnak arról, hogy egy állam milyen módon tudja katonai biztonságát megvalósítani. A korábbtól eltérően, Remek Éva és Gazdag Ferenc, *A biztonsági tanulmányok alapjai* című könyvben, öt stratégiai eljárást nevesítenek a témában:

1. Egyoldalú, saját katonai erővel való biztonság megteremtése;
2. Többoldalú, egy szövetségi rendszerhez való csatlakozás lehetősége;
3. Egy- vagy többoldalú, tömegpusztító fegyverek birtoklásával;
4. Semlegesség deklarálása,
5. Egyedi megoldások, nemzetközi szerződések alkalmazása, létrehozása.²⁷

²⁵ Gazdag Ferenc, Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 20-22.o.

²⁶ Ryszard Szpyra: *Military Security within the Framework of Security Studies: Research Results*. Connections. Vol. 13, No. 3. 2014. 59-82.o.

²⁷ Gazdag Ferenc, Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 22.o.

3.2. Környezeti szektor

A környezeti biztonság fogalma jellegzetesen a hidegháború végével kapcsolható össze. A környezet és a bizonytalanság összekapcsolásának ötlete volt az egyik első nagyobb kísérlet egy nem katonai biztonsági kérdés biztonságiasítására. A társadalom alávetttség érzését a természet erőinek először az 1960-as és 1970-es években kérdőjelezték meg a komolyabban. A nemzetközi környezetvédelmi mozgalmak megjelenése népszerűsítette azt az érzést, hogy küszöbön álló környezeti válság következik be, amely a féktelen népességnövekedéssel, a növekvő erőforrás-szakadékokkal, valamint a meglévő társadalmi és politikai intézmények gyengeségével függ össze.²⁸

Egyes tudósok politikai és katonai szemüvegen keresztül tekintenek a környezetbiztonságra, mások szociális, jóléti kérdésként fogják fel. A természetben lezajlott változások többnyire közvetlenül érintik az ott élő emberek életfeltételeit. A környezeti értékek biztonságba helyezésére irányuló kísérletek viszonylag rövid múlttal rendelkeznek, ahhoz képest, amit másik négy szektor kapcsán figyelhattunk meg. A környezetvédelmi szektor problémakörét a benne rejlő veszélyek széles spektruma bonyolítja.²⁹ Ilyen veszély lehet egyrésről, hogy a kialakult természeti fenyegetések hatásai sokszor csak hosszú távon érzékelhetők, valamint hogy a megfelelő helyreállításhoz szükséges cselekvések sokszor túlterjednek egy állam cselekvési kapacitásán, így globális több államot felölelő cselekvési programok a szükségesek.³⁰ Mind makro-, mezo-, és mikroszinten felmerülnek olyan egyértelmű esetek, amelyek könnyen biztonságiasíthatók. Egy-egy faj fennmaradása, vagy az egész civilizáció jelenlegi szintjének a fenntartása biztonsági kérdésként értelmezhető és a veszélyeit tekintve kezelendő is.³¹

A szakirodalmakban több, részben átfedő kulcskérdés is megjelenik. A környezeti szektor olyan témákat is magában foglal, amelyekkel más ágazatokban is foglalkoznak, így a politikai vagy a társadalmi szektorban.

Az ökoszisztémák megzavarása magában foglalja az éghajlatváltozást is; a biológiai sokféleség csökkenését; erdőirtást, elsivatagosodást és az erózió egyéb formáit; az ózonréteg elvékonyodását; és a szennyezés különféle formáit.

²⁸ Roland Dannreuther: *International Security. The contemporary agenda*. United Kingdom, Polity Press, 2013. 135-138.o.

²⁹ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 71-75.o.

³⁰ Gazdag Ferenc, Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 24.o.

³¹ Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 2011. 28.o.

Az energiaproblémák közé tartoznak a természeti erőforrások kimerülése; a szennyezés különféle formái, beleértve a kezelési katasztrófákat is (különösen az atomenergiával, az olajszállítással és a vegyiparral kapcsolatban).³²

A népesedési problémák kialakulásával már a 18. században foglalkoztak tudósok. Számos országnak kell szembenéznie a népességsökkenés problémájával. Az élelmiszer alapvető forrásaként szolgáló erdők, tengerek, mezők egyre inkább áldozatul esnek a kizsákmányolásnak, ezáltal veszélybe kerül a jövő élelmiszer-ellátásának megfelelő biztosítása.³³ A Global Footprint Network 2019-es felmérése szerint 1,7 Földre lenne szüksége az emberiségnek, hogy a jelenlegi fogyasztását fenntartsa.³⁴ Az emberiség tehát már átlépte a Föld biológiai eltartóképességének korlátait.

A környezeti szektor biztonságiasításakor meg kell vizsgálni, hogy kinek vagy minek a túlélése forog veszélyben. A környezeti biztonság esetében a védelem tárgya lehet:

1. maga a nemzetállam, miután a környezeti fenyegetések az egész nemzetbiztonságot kihívás elé állíthatja;
2. az emberek, személyek, amelyet más néven humán biztonságnak is nevezünk;
3. valamint az ökológiai rendszer egésze.³⁵

3.3. Gazdasági szektor

Ha a katonai biztonság a biztonsági tanulmányok legrégebben megalapozott érdemi területe, akkor a gazdasági biztonság a legszélesebb körben elfogadott „új” érdemi terület. Legalábbis az 1970-es évek olajszokkjai óta a legtöbb biztonsági tanulmány szakértő elismerte a gazdaság fontosságát a nemzetállamok és polgárai jóléte szempontjából. A hidegháború utáni korszakban, a szovjet típusú kommunizmus összeomlása és a piaci alapú gazdasági rendszerek elterjedése az egész világon felhívta a figyelmet e területre.

Hogy mi számít gazdasági biztonsági fenyegetésnek, nem könnyű meghatározni. Ahogy Buzan és társai kimutatták³⁶, a gazdasági biztonság meghatározása bonyolult kérdés, tekintve, hogy a

³² Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 74-74.o.

³³ Rada Péter, Marton Péter, Balogh István: *Biztonsági Tanulmányok. Új fogalmi keretek és tanulságok a visegrádi országok számára*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015. 135.o.

³⁴ Global Footprint Network, 2019.: *World Footprint*. URL: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/> [letöltés: 2021. november 09.]

³⁵ Rada Péter, Marton Péter, Balogh István: *Biztonsági Tanulmányok. Új fogalmi keretek és tanulságok a visegrádi országok számára*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015. 141.o.

³⁶ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 95-117.o.

piacgazdasági rendszer központi jellemzője a „bizonytalanság”. A piacgazdaság akkor működik a legjobban, ha kiterjedt a verseny, és folyamatosan fennáll a kudarc veszélye. A gazdasági biztonság keresése ezért ellentétesnek tűnik a globális gazdaság támogatásával, amely olyan piaci mechanizmusokon alapul, mint a szabad kereskedelem és a verseny. Ez az álláspont azon alapul, hogy a piac igényei egyenlők, vagy megegyeznek az egyének igényeivel. A kritikus biztonsági tanulmányok támogatói eltérően fogalmazzák meg a problémákat. Maga a verseny nem áll ellentétben a biztonsággal. A fejlődő országok azzal érvelnek, hogy a szabad kereskedelem nem teljesen „szabad”, mivel a kereskedelmi korlátozások méltánytalanul kedveznek a már fejlett vagy gazdag nemzeteknek. A probléma nem a szabad kereskedelem okozta bizonytalanság, hanem a tisztességtelen kereskedelmi rendszer miatt van.

További nehézség, hogy sok olyan dolog, ami egy állam gazdasági egészségét sérti, valójában nem fenyegeti az állam biztonságát (a nemzetállam épségét, ideológiáját, intézményeit). Emiatt Buzan azt javasolja, hogy a biztonsági tanulmányok területén dolgozók figyelmüket azokra a gazdasági fenyegetésekre korlátozzák, amelyek más biztonsági szektorokhoz kapcsolódnak, például olyan gazdasági fenyegetések, amelyek károsíthatják egy állam hadiipari bázisát vagy alááshatják a belpolitikai stabilitást.

A gazdasági biztonság egyik általános meghatározása lehet egy nemzetállam azon képessége, hogy termelés vagy tisztességes kereskedelem révén megszerezze azokat a javakat és szolgáltatásokat, amelyekre nemzetbiztonsága megőrzéséhez szüksége van. A gazdaságbiztonság-politikai tanulmányok tehát arra irányulnának, hogy egy állam hogyan használja fel a gazdasági mechanizmusokat a területi integritás megőrzésére, a polgárok áruk és szolgáltatások iránti igényének kielégítésére, a politikai és kulturális függetlenség megőrzésére, valamint a külföldi katonai támadások fenyegetésének elkerülésére.

A realisták és az idealisták eltérően értelmezik a nemzetállamok általános gazdaságbiztonsági céljait. A realisták hajlamosak a nemzetgazdasági önellátás és kontroll célját hangsúlyozni, az idealisták pedig hajlamosak arra összpontosítani, hogyan lehet együttműködésen keresztül nagyobb nemzetközi gazdasági hatékonyságot elérni. A jelenlegi gazdaságbiztonsági kérdések, amelyek mindkét irányzatot foglalkoztatják, többek között a nemzetállamok közötti kereskedelem egyensúlya, a külföldi befektetések hatása a nemzet gazdaságára, valamint a kormány és az ipar közötti kapcsolatok kialakítása a nemzetbiztonság szempontjából kulcsfontosságú kutatás és fejlesztés elvégzése érdekében. A fejlődő regionális gazdasági blokkok és szövetségek, valamint a nyersanyagellátás vagy a piacokhoz való hozzáférés lehetséges sebezhetőségei szintén aggodalomra adnak okot a gazdaságbiztonság kapcsán. A

katonai biztonsággal és a gazdasági biztonsággal összefüggő aggodalmakként jelenik meg, hogy hogyan lehet a legjobban kezelni a fegyvertechnológia áramlását a bővülő szabadpiaci feltételek mellett.³⁷

A 21. században a 2008–2009. évi globális pénzügyi válság és annak következményei, a 2019-es év végén megjelenő Covid-19 világjárvány, az ezt követő gazdasági válság, majd a 2022-ben kirobbanó orosz-ukrán konfliktus is ilyen létfenyegetésnek minősülnek.

3.4. Társadalmi szektor

Barry Buzan és a koppenhágai iskola relációjában a társadalmi biztonság egy társadalom azon képességét jelenti, amikor a változó feltételek mellett is, az állam meg tud maradni alapvető jellegében és megőrzi lényeges jellemzőit.³⁸

A társadalmi biztonság a biztonság témakörében kulcsfontosságú fogalom, de paradox módon a hangsúly a politikai, intézményi egységen, az államon és ennek megfelelően a politikai illetve katonai szektoron volt. A társadalmi biztonság szorosan kapcsolódik a politikai biztonsághoz, de mégis eltér attól, amely az államok intézményi stabilitásáról, a kormányzati rendszerekről valamint a kormányok és az államok legitimációját adó ideológiákról szól. A társadalombiztonság különböző régiókban különböző szereplők határozták meg. B. Buzan, O. Waever és J. Wild a horizontális és vertikális versengésen kívül a migrációt nevesítették a leggyakoribb problémának, amelyek a társadalmi biztonságot illetően fenyegetőnek tekinthetők.³⁹

A migráció veszélyezteti a közösségi identitást és kultúrát azáltal, hogy közvetlenül megváltoztatja a lakosság etnikai, kulturális vallási és nyelvi összetételét. A legtöbb társadalom korábbi emberi vándorlások eredménye, és már keveréket képvisel. Sokan egy bizonyos pontig üdvözlrik azt a kulturális sokszínűséget, amelyet a további migráció hoz. De egy bizonyos ponton túl a migráció számok kérdésévé válik. A túl nagy külföldi beáramlás veszélyezteti a meglévő társadalom régi módon történő újratermelő képességét, ami könnyen politikai választókerületet teremthet a bevándorlás ellenőrzésére. A társadalmi biztonság tehát azokról a

³⁷ Barry Buzan: *People, States, and Fear. The National Security Problem in International Relations*. Great Britain, Wheatsheaf Books, 1983. 134-150.o.

³⁸ Bill McSweeney: *Identity and security: Buzan and the Copenhagen school*. *Review of International Studies*. Vol. 22, No. 1. 1996. január. 81-93.o.

³⁹ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 120-123.o.

fenyegetésekről és sebezhetőségekről szól, amelyek hatással vannak a közösségi identitás és kultúra mintáira.⁴⁰

A Covid-19 világjárvány és az azt követő válság súlyosbította a mélyen gyökerező társadalmi egyenlőtlenségeket a Földön. A nők, az alacsony jövedelmű háztartások, a gyermekek és a fiatalok, valamint az alacsonyan képzett, részmunkaidős, ideiglenes és önálló vállalkozók egyaránt aránytalanul érintettek. Ma az ukrajnai háború súlyos humanitárius válságot idéz elő, amely emberek millióit érinti, és súlyos, bizonytalan időtartamú és méretű gazdasági sokkot okoz. A háború első három hetében már körülbelül hárommillió ember menekült el Ukrajnából, és ez a szám valószínűleg tovább fog növekedni. Ez jóval több, mint a menedékkérők éves áramlása az európai országokba a szíriai menekültválság tetőpontján, 2015-16-ban. Az Ukrajnából érkező menekültek ellátására magas szociális és lakhatási támogatást, élelmezést, orvosi segítségnyújtást, valamint gyermekgondozásra és iskoláztatásra nyújtott anyagi támogatásokat kell az érintett országoknak eszközölniük.⁴¹

3.5. Politikai szektor

A politikai dimenziót olyan politikai jellegű veszélyek jelentik, amelyek az állami szuverenitással kapcsolatos fenyegetéseket alkotják. Fontos, hogy bár a különböző szektorok bizonyos ponton érintkeznek, átfedésben vannak egymással, jelen esetben politikai fenyegetésnek a nem katonai kockázatokat kell érteni. A politikai fenyegetések – többek között - az állam intézményes stabilitását érintik. A politikai fenyegetések által elérni kívánt cél, általában a kormány egy bizonyos politikára való nyomásától, a kormány megbuktatásán át, az állam politikai szerkezetének megzavarásáig terjedhet.⁴²

A politikai dimenziót ért fenyegetésekhez szorosan kapcsolódik egy állam szuverenitása, annak veszélyeztetése. Egy nemzet szuverenitása több szempontból is veszélyben lehet. Az eltérő nézeteket valló, szélsőséges politikai közösségek, lázadások súlyos veszélyt jelentenek, hiszen számukra nem elfogadott az éppen aktuális rezsim, pontosabban az ideológia, ami alapján a rezsim működik. Ezen kívül ide tartozik minden olyan kihívás is, amely egy kormány legitimitását és nemzetközi elismerését megkérdőjelezi. A 21. század elejétől azonban a

⁴⁰ Barry Buzan: *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*. International Affairs, Vol. 67, No. 3. 199. július, 431-451.o.

⁴¹ OECD: *Focus on social challenges*. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/en/themes/social-challenges> [letöltés: 2022. március 17.]

⁴² Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 141-143.o.

szuverenitás több, korábban nem ismert jellemzője alakult ki, ami jelentősen nehezítette a politikai biztonság értelmezését.⁴³⁴⁴

A 21. századra jellemző az államok szándékos fenyegetése állam-nemzet szakadásuk alapján. Mivel az állam és a nemzet nem egyezik meg egymással, lehetséges, hogy más szereplők – az államon belül vagy a szomszédos államban –irredenta követeléseket emeljenek. Számos lehetséges példa van erre, a legaktuálisabb, amivel nemcsak a V4-es országoknak, hanem valamennyi országnak globálisan szembe kell nézni az az orosz-ukrán konfliktus.⁴⁵

4. Visegrádi Együttműködés biztonságpolitikai kihívásai

A V4-ek 2004-es csatlakozása az Európai Unióhoz (vagy 1999-ben a NATO-hoz) jelentette a csoport létrehozásának alapvető feladatát, az euroatlanti társulásokba való gyors integrációt, gondoljunk például a magyar külpolitikai gondolkodást meghatározó és mindent átható hármas célrendszerre⁴⁶. Azóta is felmerült a Visegrád Együttműködés fennmaradásának célszerűségének kérdése. Kutatások, szakirodalmak azt mutatják, hogy érdemes megőrizni a csoportot, mert megvan benne a lehetőség, hogy közös érdekekért lobbizzanak az EU-ban. A visegrádi országok együttműködése továbbra is a közép-európai identitás erősítését célzó regionális tevékenységekre és kezdeményezésekre összpontosít. Gyakran mondják, hogy nem az ember választja meg a szomszédjait. Noha az évek alatt voltak konfliktusok és ellentmondások, ezeket sikerült legyőzni, és az országok európai civilizációként fejlődtek. A legfontosabb, hogy ezeknek a népeknek a mentalitása és értékrendje, oly módon változott, hogy valahányszor félreértések adódtak, a probléma megoldására módszerek és politikai akarat is születtek.⁴⁷

⁴³ Az állami szuverenitáson túl, ide tartozik az Európai Unió szuverenitás megosztás gyakorlata.

⁴⁴ Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 2011. 22-24.o.

⁴⁵ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998. 141-161.o.

⁴⁶ Lásd bővebben a magyar külpolitikai rendszerváltozás céljairól. Csiki Tamás; Gazdag Ferenc; Hettyey András; Marsai Viktor; Tongori Zsófia: *A magyar külpolitika 1989-2014*. Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék. 2014.

⁴⁷ Yevhen Savelyev, Mariia Lyzun, Vitalina Kuryliak, Ihor Lishchynskyy: *Economic Integration of the Visegrad Four and Ukraine in the Context of Historical Narratives and Global Challenges*. European Journal of Sustainable Development. 10. évf., 2. szám, 44-58.o. 2021.

4.1. Katonai szektor a gyakorlatban

A biztonság mindig is fontos téma volt a kelet-közép-európai országokban a nagyhatalmak mellett. A V4-ek megalakulása óta napirendi pontnak számított a védelmi együttműködés megteremtés. Amikor azonban a V4-ek végső biztosítékként csatlakoztak a NATO-hoz és az Európai Unióhoz, a V4-ek védelmi együttműködésének intenzitása csökkent. Az elmúlt évtizedben azonban a kérdés egyre fontosabbá vált, tekintve a 2014-2016-os, valamint a mai nap is dúló orosz – ukrán konfliktust.

Oroszország eltávolodása a nemzetközi normáktól nem csak politikai veszéllyel jár együtt, hanem ennek hatására megnövekszik a társadalom fenyegetettség érzete, ami súlyos következményekkel járhat a társadalomra vetítve, valamint maga után vonja a katonai képességek fokozott megerősítését is a térségben. Míg 2021 vége fele a már hét éve tartó orosz-ukrán konfliktus eszkalálódásától lehetett tartani, mára ez konkrét, valós biztonsági fenyegetést jelent nemcsak a kelet-közép-európai országok számára, hanem valamennyi ország számára a világon.

Amennyiben Oroszország nemzeti stratégiája az, hogy határait a lehető legnyugatabbra tolja, akkor ebben az esetben komoly kérdések merülnek fel Moszkvának a balti államokkal, illetve Kelet-Közép-Európával kapcsolatos szándékaival kapcsolatban. Ezen országok mindegyikének vannak emlékei, tapasztalatai a náci vagy szovjet inváziókról és megszállásokról, így rendkívül érzékenyek minden fenyegetésre vagy ultimátumra.⁴⁸

Az Orosz Föderáció és Ukrajna közötti kapcsolatok, akárcsak a nyugati közösség többi tagja, beleértve a Visegrádi Négyeket is, a múltban soha nem voltak intenzívebbek, és várhatóan a belátható jövőben is ez fog folytatódni. Az Ukrajna elleni orosz agresszió olyan reakcióláncot váltott ki, amely alapjaiban alakítja át Európát és a világot, bár ennek hatásait még nem tudjuk teljesen megjósolni.⁴⁹

Ahogy Oroszország teljes körű támadást indít Ukrajna ellen, Kelet-Közép-Európa az Európai Unió és a NATO legkiszolgáltatottabb részévé vált, és lényegében a Nyugat frontvonalává vált. Ennek ellenére a visegrádi országok álláspontja a válsággal kapcsolatban nem egyöntetű. Geopolitikailag tekintve a négyből három: Magyarország, Lengyelország és Szlovákia határos

⁴⁸ Sylvia Tiryaki: *Putin's Invasion Strengthens Resolve in Central and Eastern Europe*. RUSI. 2022. március 11. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/putins-invasion-strengthens-resolve-central-and-eastern-europe> [letöltés: 2022. április 11.]

⁴⁹ Pavel Havlíček: *Russo-ukrainian war: Background and future perspectives*. Vsquare. 2022. március 04. URL: <https://vsquare.org/russo-ukrainian-war-background-and-future-perspectives/> [letöltés: 2022. április 11.]

Ukrajnával, míg Csehországról ugyanez nem mondható el, azonban nagy létszámú ukrán diaszpórának ad otthont.⁵⁰

Csehország 2021-ig mérsékelt oroszbarát politikát folytatott, néhány kiemelkedő politikusa azonban, például Miloš Zeman elnök, nyíltan oroszbarát volt. Az orosz – ukrán konfliktus kirobbanását követően azonban jelentősen megváltozott az ország hangulata. Az Ukrajna határain az orosz haderő felépítésével Csehország az elsők között volt, amely katonai támogatást nyújtott Kijevnek, és az elmúlt hónapban folyamatosan szállított fegyvert. Csehország katonai támogatást is felajánlott szomszédjának, Szlovákiának, amely közvetlenül határos Ukrajnával. A teljes körű katonai inváziót követően a cseh kormány további lépéseket tett: bezárt két hazai és két oroszországi cseh konzulátust, felfüggesztette az új vízum kiadását az oroszoknak, hazahívta a moszkvai és minszki cseh nagykövetet és bejelentette az ukrainai menekültek befogadása érdekében tett előkészületeket.

Csehországnál sokak szerint nyíltabb oroszbarát politikát folytat Magyarország, ahol Orbán Viktor vezetésével Magyarország sokak kritikája szerint az EU és a NATO legoroszbarátabb tagállama lett. A nemzetközi sajtó megítélése szerint, Orbán Viktor szoros személyes kapcsolatot alakított ki Vlagyimir Putyinnal, a két vezető gyakran látogatta egymást, továbbá Magyarország megerősítette energetikai kapcsolatait Oroszországgal, és szinte teljes mértékben az orosz energiaforrásoktól függött. Az Ukrajna elleni orosz invázió elkerülhetetlenné válásával Magyarország folyamatosan elutasította Oroszország szankcionálásának lehetőségét, és a NATO jelenlétét a területén. Végül azonban nem vétózta meg az uniós szankciókat és abba is beleegyezett, hogy területén NATO-harccsoportot állomásoztassanak. A február 24-i teljes körű invázióra válaszul Magyarország a kezdetek óta támogatta Ukrajnát, azonban az országba való fegyverszállítástól és az orosz gáz elzárásától egyértelműen elhatárolódott, ami a későbbiekben a nemzetközi megítélésben Magyarországot ukránellenesnek tűntette fel, tudván azt, hogy Magyarország ukrán menekültek százezreit fogadja be és látja el.

Lengyelország az előző két országgal ellentétben, évek óta egyértelműen oroszellenes politikát folytat. Területén a legnagyobb amerikai jelenléttel rendelkezik, amely a Krím ukrán megszállása után jött létre. Lengyelország Ukrajnával szembeni álláspontja 1991 óta folyamatosan támogató, Varsó lett az első főváros, amely elismerte Ukrajnát független

⁵⁰ Editorial Team: *V4 Defense Policy Challenge*. Visegrad Insight. 2022. február 28. URL: <https://visegradinsight.eu/v4-defense-policy-challenge/> [letöltés: 2022. április 11.]

államként. A Kijevbe való fegyverszállítást, bár csak Csehországot követően, de Lengyelország is megkezdte, valamint befogadóállomásokat nyitott a menekültek számára a határ közelében.

Szlovákia a többi három országgal való összehasonlításban geopolitikailag viszonylag széttöredezett országnak mondható a jelenlegi téma kapcsán. A legtöbb politikai elit atlantista politikát folytat, de a szlovák lakosság jelentős része szimpatizál Oroszországgal is. A jelenlegi szlovák jobbközép kormány olyan erők koalícióját képviseli, amelyek többsége nyugatbarát, de vannak olyanok is, amelyek oroszbarátok. Ma a szlovák ellenzék és a közvélemény jelentős része szimpatizál az Ukrajnával kapcsolatos orosz narratívával. Ukrajnát, bár közvetlen szomszéd, Szlovákiában az Oroszországhoz való viszonyulás prizmáján keresztül látják. A többi ukrán szomszédhoz hasonlóan Szlovákia is beleegyezett abba, hogy NATO-harccsoportot fogadjon, de a keretet, mint korábban említettük, egy nem ellentmondásos szomszéd: Csehország fogja biztosítani. A teljes körű invázió kitörésekor a szlovák rendőrség bejelentette, hogy az ukrán-szlovák határátkelőhelyek útlevél nélkül is mindenki számára nyitva állnak.

Láthattuk tehát, hogy Ukrajna szomszédjai eltérő mértékű támogatásról tettek tanúbizonyságot, amit leginkább a földrajzi és a történelemi múltjuk motivált. Kétségtelen azonban, hogy az Ukrajnával szimpatizáló országok köre az idők során egyre nőtt a régióban. Ukrajna hagyományosan erős támogatást kapott Lengyelországtól, ma pedig Csehország is csatlakozott ehhez a csoporthoz, miközben Magyarország továbbra is oroszbarát, Szlovákia pedig megosztott a témában.⁵¹⁵²

További katonai fenyegetést jelenthet a jövőben a háború elhúzódása, annak további eszkalálódása különös tekintettel a nukleáris fenyegetésre, arra a nukleáris fegyverarzenálra, amellyel Oroszország rendelkezik. Mindemellett az Ukrajna körüli feszültség további fokozódása, a jelenleginél nagyobb, tartósabb tömeges migrációs hullámot indíthat el. Kulcsfontosságú egy olyan európai szintű migrációs és menekültrendszer létrehozása, amely képes megbirkózni a kihívásokkal, valamint az Európai Unió külső határaitra nehezedő migrációs nyomással.⁵³

⁵¹ Editorial Team: *The Position of the V4 towards War in Ukraine*. Visegrad Insight. 2022. február 28. URL: <https://visegradinsight.eu/the-position-of-the-v4-towards-war-in-ukraine/> [letöltés:2022. április 11.]

⁵² További katonai és társadalmi veszélyt jelent Kelet-Közép-Európára az Iszlám Állam és egyéb terrorszervezetek jelenléte, illetve a tömeges (illegális) migráció. A migrációt tekintve Kelet- és Nyugat-Európa között nem alakult ki végleges egyetértés a probléma kezelését tekintve. Míg Nyugat-Európa a kvótarendszer alapján történő betelepítéseket szorgalmazza, addig Kelet-Európa ennek az ellenkezőjét képviseli, határainak védelmére fordít nagyobb figyelmet, elkerülve a bevándorlók Európába engedését.

⁵³ MTI-Hungary Today: *V4 Defense Committees Warn of Mass Migration from Ukraine Tensions*. 2022.01.29. URL: <https://hungarytoday.hu/v4-defense-committees-hungary-nato/> [letöltés:2022. április 11.]

4.2. Környezeti szektor a gyakorlatban

Kelet-Közép-Európát földrajzi helyzetéből fakadón nagyobb árvizek vagy tengerszint emelkedésével járó városok víz alá kerülése nem veszélyezteti. Ettől függetlenül a globális éghajlatváltozás hatásai a régióban ugyan úgy veszélyt jelentenek. A nagyobb hőmérsékleti ingadozások, a gyakoribb és erősebb viharok, amelyek a folyók áradásához vezetnek, veszélyeztetve ezzel a mellette húzódó forgalmat, vagy a folyó menti lakosságot. Ezzel ellentétesen tartós szárazságok is ki tudnak alakulni, megnövelve ezzel az erdőtüzek kialakulásának kockázatát. Az említett szélsőséges, esetleges természeti katasztrófák nemcsak az emberek valamint az állati élővilág számára jelentenek fenyegetést, hanem a mezőgazdaság számára is, ami kihatással jár a gazdasági szektorra is.⁵⁴

Bár közvetlen és gyakori természeti katasztrófák nem feltétlenül fenyegetik Kelet-Közép Európát, fontos globálisan tekinteni a jövőre és az országok stratégiai céljait a globális célokhoz kell rendelni, annak érdekében, hogy ezután se érje környezeti fenyegetés a régiót, valamint az ilyesfajta kockázatok a világ többi országában, régiójában is csökkenjen.

Az éghajlatváltozás, az alkalmazkodás és a mérséklés témái egyre dominánsabbak az uniós törvényhozásban, valamint az Európa jövője konferencián. A V4-ek hozzájárulása az EU éghajlati ambícióihoz már a járvány előtt is meglehetősen közömbös volt.⁵⁵ Egy másik jelentés, amely objektíven világít rá a Visegrádi Együttműködés álláspontjára a globális fenntarthatósági célok vetületében, a 2021 júniusában megjelent Fenntartható Fejlődési Jelentés, amely mind a 193 ENSZ-tagállam előrehaladását értékeli a Fenntartható Fejlődési Célok (SDG) elérésében. A jelentés alapján, a rangsor élén Finnország, Svédország és Dánia állt. A visegrádi országok mindegyike pedig a legjobb 25-ben szerepelt.

A következő táblázat szemlélteti, hogy a 17 Fenntartható Fejlődési Célok közül a Visegrádi Együttműködés, mely területeken érték el az ENSZ által kitűzött célt (zöld), hol maradtak kihívások (citromsárga), melyek azok a területek, ahol jelentős kihívás áll az országok előtt (rózsaszín), valamint ahol a legfőbb kihívások továbbra is fennállnak (piros). Ezen kívül nyilak jelölik a haladás mértékét, ami szerint egy ország jó úton halad (felfele mutató zöld nyíl), mérsékelten javuló tendenciát mutat (rézsútosan jobbra-felmutató sárga nyíl), stagnál (jobbra

⁵⁴ Tálas Péter, Csiki Varga Tamás, Etl Alex, Berzsenyi Dániel (szerk.): *A globalizált világ kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 35-45.o.

⁵⁵ Romana Březovská, Vendula Karásková: *The Future of Europe: What Role for Visegrad Cooperation?* Visegrad Fund. 2021. július. URL: https://visegradinsight.eu/app/uploads/2021/05/AMO_The_Future_of_Europe_What_role_for_the_V4.pdf [letöltés:2022. április 12.]

mutató piros nyíl) vagy pedig csökken a haladás mértéke (lefele mutató nyíl). Ilyen azonban a Visegrádi Együttműködés országainál nem tapasztalható. Kiugró azonban, hogy az éghajlatváltozás elleni küzdelemben mind a négy ország stagnál, és a legfőbb kihívások kezelését még nem teljesítették.

A V4-régióban szembeűnő a fosszilis tüzelőanyagoktól való függés, de ami még ennél is aggasztóbb, az a megfelelő tudományos ismeretek hiánya, a politikai vezetők pozitív narratívájának hiánya, amely az éghajlatváltozás elleni küzdelem sürgősségének hangsúlyozásához szükséges, és az ezzel összefüggő vezető szerep hiánya. Ezen kívül egy olyan átfogó intézményi stratégia létrehozására is szükségeltetik, amely kézzelfogható, hiteles mérőföldköveket biztosítana a különböző szereplők – állampolgárok, magánszektor, önkormányzatok, nemzetközi partnerek – számára.⁵⁶ A V4-régió éghajlati lemaradó helyzete a 2021-es Climate Change Performance Indexben is megmutatkozik, amely 57 országot és az Európai Uniót értékeli, amelyek együttesen felelősek az üvegházhatású gázok kibocsátásának 90%-áért. Míg az Európai Unió a 16. helyen, ami nagy teljesítménynek mondható, a Szlovák Köztársaság a 31. helyen, közepes teljesítménnyel, végzett, Csehország a 47., Lengyelország a 48., Magyarország pedig az 50. helyen végzett (azaz alapvetően mindegyik igen alacsony teljesítménynek tekinthető).⁵⁷⁵⁸

	Csehország (12)	Lengyelország (15)	Szlovákia (19)	Magyarország (25)
A szegénység felszámolása				
Az éhínség megszüntetése				
Egészség és jólét				
Minőségi oktatás				
Nemek közötti egyenlőség				

⁵⁶ Romana Brezovská, Vendula Karásková: *The Future of Europe: What Role for Visegrad Cooperation?* Visegrad Fund. 2021. július. URL: https://visegradinsight.eu/app/uploads/2021/05/AMO_The_Future_of_Europe_What_role_for_the_V4.pdf [letöltés:2022. április 12.]

⁵⁷ Alapvetően mindegyik nagyon alacsony teljesítménynek tekinthető.

⁵⁸ Jan Burck Ursula Hagen Christoph Bals Niklas Höhne Leonardo Nascimento: *Climate Change Performance Index*. 2021. URL: <https://ccpi.org/wp-content/uploads/Climate-change-performance-index-2021.pdf> [letöltés:2022. április 12.]

Tiszta víz és közegészségügy				
Megfizethető és tiszta energia				
Tisztességes munka és gazdasági növekedés				
Ipar, innováció és infrastruktúra				
Egyenlőtlenségek csökkentése				
Fenntartható városok és közösségek				
Felelős fogyasztás és termelés	Nem állnak rendelkezésre információk	Nem állnak rendelkezésre információk	Nem állnak rendelkezésre információk	Nem állnak rendelkezésre információk
Fellépés az éghajlatváltozás ellen				
Óceánok és tengerek védelme	Nem állnak rendelkezésre információk		Nem állnak rendelkezésre információk	Nem állnak rendelkezésre információk
Szárazföldi ökoszisztémák védelme				
Béke, igazság és erős intézmények				
Partnerség a célok eléréséért				

1. számú táblázat: ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok trendjei a Visegrádi Négyekre levetítve. Saját szerkesztés.⁵⁹

A V4-régióban szembetűnő a fosszilis tüzelőanyagoktól való függés, de ami még ennél is aggasztóbb, az a megfelelő tudományos ismeretek hiánya, a politikai vezetők pozitív narratívájának hiánya, amely az éghajlatváltozás elleni küzdelem sürgősségének

⁵⁹ Forrás: ENSZ: Sustainable Development Report. 2021. URL: <https://dashboards.sdgindex.org/rankings> [letöltés:2022. április 13.]

hangsúlyozásához szükséges, és az ezzel összefüggő vezető szerep hiánya. Ezen kívül egy olyan átfogó intézményi stratégia létrehozására is szükségeltetik, amely kézzelfogható, hiteles mérföldköveket biztosítana a különböző szereplők – állampolgárok, magánszektor, önkormányzatok, nemzetközi partnerek – számára.⁶⁰

4.3. Gazdasági szektor a gyakorlatban

Mennyire erős, vagy egységes gazdaságilag a Visegrádi Együttműködés? Ha egyetlen nemzetállamként számolnánk, a Visegrádi Együttműködés az ötödik legnagyobb gazdaság lenne Európában és a 12. globálisan. 64 milliós lakossága a világon a 22., Európában pedig a 4. helyen állna.

Lengyelország magas, átlagosan évi 4,2%-os növekedéssel felzárkózik Nyugat-Európához. Már most a hetedik legnagyobb gazdaság az Európai Unióban. 2014-től 2020-ig Lengyelország volt az uniós források legnagyobb kedvezményezettje. Itt fontos megemlíteni, hogy az Európai Unió költségvetéséből való kisebb beáramlás lehetősége fennáll, csak úgy, mint Magyarország esetében, ha az Európai Unió úgy dönt, hogy bizonyos forrásokat a demokratikus értékek tiszteletben tartásához köt.

A problémák ellenére a visegrádi nemzetek továbbra is kulcsszerepet töltenek be, legalábbis a német exportőrök számára. A Center for European Reform szerint a Visegrádi Együttműködés együttesen sikerült Németország legfontosabb kereskedelmi partnerévé válnia 2017-ben, megelőzve Kínát és az Egyesült Államokat az EU-szintű ellátási láncokba való integrációjuk miatt.⁶¹

Vannak belső gazdasági különbségek is, amelyek tovább fokozzák a csoport belső problémáit. Az első probléma, ami nehezíti az együttműködést, az, hogy a négy ország versenytársai egymásnak a tőkebefektetések tekintetében. Továbbá Szlovákia 2009-ben sikeresen csatlakozhatott az eurózónához, amely Pozsonyt mélyebben beágyazza az európai integrációba. Továbbá látszólagos megosztottság tapasztalható a Visegrádi Négyeken belül a lengyel - magyar és a cseh - szlovák tengelyen.⁶²

⁶⁰ Romana Brezovská, Vendula Karásková: *The Future of Europe: What Role for Visegrad Cooperation?* Visegrad Fund. 2021. július. URL: https://visegradinsight.eu/app/uploads/2021/05/AMO_The_Future_of_Europe_What_role_for_the_V4.pdf [letöltés: 2022. április 12.]

⁶¹ Jo Harper: *Visegrad Group: A new economic heart of Europe?* Deutsche Welle. 2019. június 05. URL: <https://www.dw.com/en/visegrad-group-a-new-economic-heart-of-europe/a-49483505> [letöltés: 2022. április 09.]

⁶² Gálik Zoltán, Molnár Anna: *Regional and Bilateral Relations of the European Union*. Budapest, Dialóg Campus. 2019. 279-293.o.

A 2019-ben megjelent Covid-19 világjárvány súlyos problémák elé állította, nemcsak a Visegrádi Négyek országait, de a világ valamennyi gazdaságát. Azonban a V4-országok gazdasági teljesítménye felülmúlta a 2020-ra vonatkozó várakozásainkat, amit leginkább az erős kormányzati fogyasztás és a nettó export növekedéshez való stabil hozzájárulása segített.⁶³

Az orosz stratégia Kelet-Közép-Európa szempontjából a gazdasági szektorban erősen érzékelhető, hiszen a térség földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan az orosz vállalatok számára kulcsfontosságú pozíciót jelentenek Európa felé.⁶⁴ Oroszországhoz hasonlóan Kína is érdekelt gazdaságilag a térségben. Kína többek között hazánkat, földrajzi státuszából fakadóan, egyfajta hídként tudná hasznosítani, hogy hozzáférjen más európai piacokhoz, ezzel is növelve a befolyását a térségben.⁶⁵

Oroszország kapcsán nem mehetünk el szó nélkül a mai nap legnagyobb problémája mellett, az orosz – ukrán konfliktus mellett. Ukrajna orosz inváziója gyors és drámai volt, de a gazdasági következmények sokkal lassabban és kevésbé látványosan fognak súlyosabbnál súlyosabb problémákat okozni. Maga a háború rendkívül tragikus, mindenekelőtt az ukrán nép, de az orosz nép és általában a globális rend számára is.

Igaz, a pénzügyi piacok gyorsan reagáltak az orosz invázió hírére, az olaj hordónkénti ára azonban 100 dollár fölé emelkedett, míg az európai földgáz ára kezdetben közel 70%-kal emelkedett. Ezek az energiaár-emelkedések negatívan érintik a világgazdaságot. Európa különösen sebezhető, mert az elmúlt években keveset tett az orosz gáztól való függőségének csökkentése érdekében. Míg Oroszország az Európából származó bevételektől függ, az európaiak az orosz olajtól és gáztól függenek, amelyeket rövid távon még nehezebb pótolni. Az árak megugrása az inflációt is növeli, amely az Egyesült Államokban, Európában és más fejlett gazdaságokban is már egy generáció óta a legmagasabb szinten van.⁶⁶

⁶³ Arvind Ramakrishnan: *Visegrad 4 Economies Appear Resilient to Covid-19 Third Waves*. Fitch Ratings. 2021. április 13. URL: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/visegrad-4-economies-appear-resilient-to-covid-19-third-waves-13-04-2021> [letöltés:2022.április 11.]

⁶⁴ Bernek Ágnes: *A Kelet-Közép-Európai Régió a XXI. Századi Geopolitika Nagy Sakktábláján*. Köz-Gazdaság 2015/1 77-90.o.

⁶⁵ Erik Brattberg, Philippe Le Corre, Paul Stronski, Thomas de Waal: *Kína befolyása Délkelet-, Közép- és Kelet-Európában*. Carnegie Endowment for International Peace, 2021. október. URL: https://carnegieendowment.org/files/202110-Brattberg_et_al_EuropeChina_Hungarian.pdf [letöltés: 2022. április 09.]

⁶⁶ Jason Furman: *The Economic Consequences of the Ukraine War*. Project Syndicate. 2022. február 25. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/economic-consequences-of-ukraine-war-by-jason-furman-2022-02> [letöltés:2022. április 11.]

Az Oxford Economics szerint Kelet-Közép-Európa az egyik leginkább kitett régió az ukrain orosz invázió gazdasági hatásainak, és átlagosan 1 százalékponttal csökkentette a közép-kelet-európai GDP előrejelzését erre az évre és 0,5 százalékponttal 2023-ra. Az előrejelző szerint a kockázatok „erősen lefelé billennek”. Az Oxford Economics március 14-i feljegyzésében azt írja, hogy a hatás Kelet-Közép-Európa négy gazdaságára⁶⁷ elsősorban a nyersanyagárak, különösen az energiaárak emelkedésén keresztül fog jelentkezni, ami felpörgeti az inflációt és sújtja a reáljövedelmeket, és a fogyasztás. Az olaj-, gáz-, szén- és nukleáris anyagok orosz importja nagyon sebezhetővé teszi a kelet-közép-európai országokat.⁶⁸

Mégis azt kell mondani, hogy hosszabb távon valószínűleg Oroszország lesz a konfliktus legnagyobb gazdasági vesztese (Ukrajna után, amelynek veszteségei jóval meghaladják a nemzeti számlákban mérhető mértéket). A szankciók egyre súlyosabb következményekkel járnak, és Oroszország növekvő elszigeteltsége, valamint a befektetők fokozott bizonytalansága gyengíteni fogja a kereskedelmi és egyéb gazdasági kapcsolatokat. Emellett Európa várhatóan csökkenti a fosszilis tüzelőanyag-függőségét Oroszországtól.⁶⁹

4.4. Társadalmi szektor a gyakorlatban

Kelet-Közép-Európában a biztonsági fenyegetések katonai és társadalmi szektora nagymértékben függ össze. Oroszország eltávolodása a nemzetközi normáktól nem csak politikai veszéllyel jár együtt, hanem ennek hatására megnövekszik a társadalom fenyegetettség érzete, ami súlyos következményekkel járhat a társadalomra vetítve.

Az ukrainai konfliktus eszkalációja polgári áldozatokat és a polgári infrastruktúra megsemmisülését okozta, és arra kényszerítette az embereket, hogy elhagyják otthonaikat, biztonságot, védelmet és segítséget keresve. Az első öt hétben több mint négy millió ukrain menekült lépte át a határokat a szomszédos országokba, és sokkal többen kényszerültek az országon belüli költözésre. Védelemre és támogatásra szorulnak. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának legfrissebb adatai alapján Lengyelország két és félmilliónál is több ukrán

⁶⁷ A visegrádi négyek országaira.

⁶⁸ Mateusz Urban: *Russia's invasion of Ukraine is sending tremors through CEE*. Oxford Economics. 2022. március 14. URL: <https://2240363.fs1.hubspotusercontent-na1.net/hubfs/2240363/press-release/Europe-Russias-invasion-of-Ukraine-is-sending-tremors-through-CEE.pdf?> [letöltés: 2022. április 11.]

⁶⁹ Jason Furman: *The Economic Consequences of the Ukraine War*. Project Syndicate. 2022. február 25. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/economic-consequences-of-ukraine-war-by-jason-furman-2022-02> [letöltés: 2022. április 11.]

menekülőt fogadott be, míg Magyarországon ez a szám négyszázezer fölött van, Szlovákiában pedig háromezrezer fölött.⁷⁰

A legnagyobb ismeretlen tényező ebben a helyzetben az előrejelzések szerint, a térségbe bevitt hatalmas menekülthullám hatása. Ez ugyanis növeli a fogyasztást és lényegesen magasabb költségvetési kiadásokkal is jár, ha csak az EU nem segít a térségben.

További feszültséget okozhat a térségben, a Visegrádi Együttműködés országos, regionális szintjén az orosz – ukrán konfliktusról alkotott álláspont megosztottsága. Magyarországot számos kritika érte, mi szerint nem hajlandó fegyvereket szállítani, sem az országon átengedni a fegyverszállítmányokat Ukrajna megsegítésére, valamint annak fényében is atrocitások érték az országot, hogy nem tennének eleget az Európai Unió szankcióinak az orosz gázt illetően. Jana Cernochova cseh védelmi miniszter Twitteren fejezte ki, aggodalmát Magyarország iránt. Twitter bejegyzésében mélységesen sajnálta, hogy Magyarországnak fontosabb az olcsó orosz gáz, mint az ukránok vére.⁷¹

A keleti politikáról való differenciált gondolkodás ugyan az évek során több szinten is jellemezte a Visegrádi Négyek országait, a jelenlegi konfliktus erre ráerősített. Bár a szervezet nem azért jött létre, hogy közös külpolitikát folytasson, a helyzet mégis viták forrásául szolgálhat, ami erősebb megosztottsághoz vezethet. Mindennek ellenére Roman Joch cseh konzervatív elemző a Magyar Nemzetnek tett nyilatkozatában úgy fogalmazott, hogy „az ukrán háború egyszer véget fog érni, a visegrádi országok együttműködésének mozgatórugói viszont megmaradnak.”⁷²

4.5. Politikai szektor a gyakorlatban

A téma központi vizsgálati földrajzi területe Kelet-Közép-Európa, ami jelen esetben kimondottan a Visegrádi Négyek országaira terjed ki. Több forrás is azt az álláspontot képviseli, hogy a V4-ek igazából V2+2. Ennek oka a lengyel – magyar, illetve a cseh – szlovák országpáros közötti nagyobb politikai különbségek. Magyarország és Lengyelország manapság komoly vitában áll az Európai Unió többi tagjával, miközben Csehország és Szlovákia nem „ugyanabból a kottából játszanak.”

⁷⁰ UNHCR: *Refugees fleeing Ukraine*. 2022. április 12. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> [letöltés: 2022. április 13.]

⁷¹ Jana Cernochova: Twitter bejegyzés. 2022. március 25. URL: https://twitter.com/jana_cernochova/status/1507390311307554821 [letöltés: 2022. április 13.]

⁷² Kottász Zoltán: *A háború egyszer véget ér, a V4-ek maradnak*. Magyar Nemzet. 2022. április 13. URL: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/04/a-haboru-egyszer-veget-er-a-v4-ek-maradnak> [letöltés: 2022. április 13.]

Több tényező is megosztja az érintett országokat, a már említett Oroszországgal és Kínával kapcsolatos politikáktól kezdve az uniós források kifizetésének a jogállamisághoz való kötéséig. Ezen kívül annak ellenére, hogy Budapest és Varsó szoros szövetséget képvisel az Európai Unió azon törekvései ellen, hogy megbüntesse őket a demokrácia meghátrálásáért, Oroszországgal szembeni politikájuk nagyon eltérő. A lengyel nacionalista kormány Oroszországot fenyegetésnek tekinti, míg Magyarország miniszterelnök szoros kapcsolatot ápol a Kremllel.⁷³

A Visegrádi Együttműködés országait korábban mint példának tekintették annak a tekintetben, hogyan lehet az autoriter múlttal rendelkező országokat a liberális és demokratikus nyugati stílusú kormányzásba bevonni. Az elmúlt évek azonban megmutatták, hogy az egészséges és virágzó demokráciákba való előrelátható átmenetet a jövőben sokkal nehezebb megvalósítani és fenntartani. A Visegrádi Négyek mindegyikének más elképzelései vannak a kormányzásról, a jogállamiságról, a liberális értékek megőrzéséről és az Európai Unió jövőjéről. A visegrádi országok mindegyikében az illiberalizmus nyilvános támogatottsága miatt a kelet-nyugati megosztottság továbbra is nemcsak az Európai Unió stabilitását, hanem az egész kontinens demokráciájának jólétét is fenyegeti.

Bár minden ország különböző fejlődésen megy keresztül, vannak olyan minták, amelyek egységet mutatnak, még ha ez az Európai Unióra kihívást is jelent, hiszen minden visegrádi ország valamilyen szinten kihívást jelent Brüsszelben és megkérdőjelezi Európán belüli szerepüket. Lengyelországot több támadás is érte az Európai Unió részéről a lengyel igazságszolgáltatási rendszer átalakítása miatt. A Georgetown University Center for Security Studies publikációja szerint, míg a Cseh Köztársaságban bár nem volt tapasztalható semmilyen szerkezeti változás a politikai rendszerében, számos riasztó fejlemény is aggodalomra adott okot. Andrej Babis, volt cseh miniszterelnök populista retorikájával és számtalan üres ígéretével teljesen megváltoztatta a politikai diskurzust. Különösen a 2021-es elnökválasztást követően, amikor az új miniszterelnök Petr Fiala lett, az EU számára Prága jelenleg megbízható partnert jelent, de a többi Visegrádi országhoz hasonlóan erősödik az EU- és bevándorlásellenes hangulat, ami megkérdőjelezi a partnerség jövőjét.

Magyarország politikáját is számos atrocitás éri az Európai Unió részéről, mi szerint a politikai liberalizmustól leginkább elforduló országgént vezeti a Visegrádi Együttműködés

⁷³ Lily Bayer, Jan Cienski: *The not-so-fantastic 4: Central Europe's divided Visegrad alliance*. Politico. 2022. január 27. URL: <https://www.politico.eu/article/central-europe-divided-visegrad-v4-alliance/> [letöltés: 2022. április 13.]

szervezetét. A Visegrádi Együttműködés legkisebb országa, Szlovákia vegyes fejlődésen ment keresztül az elmúlt években. Fico miniszterelnök ideje alatt, akit sokszor hasonlítottak Orbán Viktorhoz, egy olyan kormányt vezetett, amely a szlovák liberális demokrácia gyenge állapotát jellemezte.⁷⁴ Fico kritikái szerint Eduard Heger pozitív fejlemény az ország számára. Az új miniszterelnökkel pedig erősödhet a Szlovákia és Csehország közötti kapcsolat, aminek következtében mélyülhet a szakadék köztük és a lengyel-magyar kapcsolat között.⁷⁵

A Visegrádi Együttműködéstől mondhatni viszonylag távol áll például a BENELUX-államokhoz hasonló regionális integrációs projekt, és még távolabb van a régi törekvésektől egy olyan kelet-közép-európai föderáció vagy konföderáció megvalósítása, amely betölthetné az Osztrák-Magyar Birodalom összeomlása miatt keletkezett geopolitikai űrt. Ezt azonban soha nem jelölték ki egyértelműen lehetséges hosszú távú célként. Bár voltak utalások az ilyen típusú ambíciókra.

A politikai feszültségek ellenére azonban egyértelműnek tűnik, hogy a visegrádi folyamat hozzájárult a négy érintett ország kapcsolatainak javításához, mert ez a rendszeres többoldalú párbeszéd soha nem szűnt meg, az időnként erős feszültségek ellenére sem. A feszültségek csillapításán túl a Visegrádi Együttműködés országainak együttműködése kézzelfogható előnyökkel is járt, ennek emblematikus példája a csoport Szlovákia támogatása a NATO- és az EU-integrációs folyamatba való sikeres felzárkózási folyamatában.⁷⁶

⁷⁴ Simon Machalek: *Developments in the Visegrad Group Threaten European Union's Future*. The Official Publication of the Georgetown University Center for Security Studies. 2019. március 28. URL: https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2019/03/28/developments-in-the-visegrad-group-threaten-european-unions-future/#_edn1 [letöltés: 2022. április 14.]

⁷⁵ Tim Gosling, Edit Inotai, Edward Szekeres and Claudia Ciobanu: *Democracy Digest: Czechia and Slovakia's shared western course exposes rifts in V4*. Balkan Insight. 2022. január 14. URL: <https://balkaninsight.com/2022/01/14/democracy-digest-czechia-and-slovakias-shared-western-course-exposes-rifts-in-v4/> [letöltés: 2022. április 14.]

⁷⁶ Lukáš Macek: *What is left of the „Visegrad group”?* Jacques Delors Institute. 2021. március 11. URL: https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2021/03/PB_210311_What-is-left-of-the-Visegrad-Group_Macek_EN.pdf [letöltés: 2022. április 14.]

5. Összegzés: a kutatás eredményei és a szektorok együttes értelmezése

Kutatásom során abból a feltételezésből indultam ki, hogy a dolgozatban alkalmazott módszer segítségével mélyebben lehet megvizsgálni a Visegrádi együttműködést, így a kelet-közép-európai régiót érintő, fenyegető biztonsági kihívásokat. Azáltal, hogy részleteibe menően, tehát szektorálisan vizsgálta a dolgozat a térséget érintő biztonságpolitikai kockázatokat, részletesebb képet kaphattunk arról is, hogy melyek azok a területek, amelyek kritikusabb szintre helyeződnek a fenyegetettség terén. Az alkalmazott módszer segítségével a szektorokban megjelenő kihívások összegzésével átfogó képet kaptam térségünk biztonsági kihívásaival kapcsolatban.

Annak ellenére, hogy vannak bizonyos kérdésben a Visegrádi Együttműködés országai között ellentétek, összességében a biztonsági kihívások közös, regionális megoldást követlenek. Egyesével az elméletben leválasztott szektorokban is megmutatkoztak a regionális jellemzők. Egyesével a szektorokban láthatóak ellentétek, nézetkülönbségek; de ahogyan a szektorális elmélet is kimondja a szektorok csak elméletben szétválaszthatók, azokat végső soron együtt kell értelmezni. Az egyes szektorokban kiragadott ellentétek éppen ezért nem általánosíthatók a kapcsolatok és a biztonságpolitika egészére.

A legelső vizsgált dimenzió a katonai szektor volt, ahol már rögtön jól kirajzolódtak a térséget érő fenyegetések, valamint a négy vizsgált ország közötti ellentétek is. Míg Magyarország elhatárolódik az Ukrajnába való fegyverszállítástól, az országban való NATO csapatok állomásoztatásától, valamint az Oroszországot érő Európai Unió szankcióitól, addig Lengyelország, Szlovákia és Csehország nyíltan folytat orosz ellenes politikát. Mind a négy ország egységesen lépett fel azonban az Ukrajnából menekülők megsegítésében, valamint egységesen elítélték Oroszország harcászati tevékenységét és agresszornak nyilvánították.

Előzetes feltételezések alapján a katonai szektor, tehát a térséget érő katonai kihívások megsokszorozódtak, így bebizonyosodott, hogy a téma ezen szegmense hangsúlyosabbá vált, valamint több területre is súlyosabb kihatásokkal járt. Nem elhanyagolható ugyanakkor a régiót érintő politikai fenyegetettségek sem, mind Európai Unió szinten, mind pedig kimondottan a visegrádi országok, közös politikai együttműködésére való tekintettel. Több szakirodalmi forrás is rámutatott, hogy számos kritika éri a V4-ek közötti együttműködést, utalva a négy ország politikai álláspontbeli különbségére, mi szerint a cseh – szlovák és a magyar – lengyel „páros” eltávolodni látszik egymástól. A dolgozat rámutatott, hogy az Európai Unióban való részvétel eltérő megítélése, a jogállamiság, valamint az igazságszolgáltatást ért atrocitások ellenére

azonban nem beszélhetünk a Visegrádi Együttműködés felbomlásáról, hiszen a visegrádi folyamat hozzájárult a négy érintett ország kapcsolatainak javításához, mert a rendszeres többoldalú párbeszéd soha nem szűnt meg.

A Visegrádi Együttműködés országainál tapasztalt különbségek a gazdasági szektorban is jól látszódnak. A négy ország közül egy, Szlovákia csatlakozott egyedül az eurozónához, amivel jobban beágyazta magát az európai integrációban. Jelenleg a legnagyobb gazdasági veszélyt az orosz – ukrán konfliktus gazdasági hatásai jelentik a térségre. Oroszországon és Ukrajnán túl Kelet-Közép-Európa lehet a háború legnagyobb elszenvedője, tekintve, hogy a térség nagyban függ az orosz gáztól és az attól való elszakadás, függetlenedés nagy terheket róna az egyes államok gazdaságára, növelve az állampolgárok háztartási költségeit, ami könnyen polgári elégedetlenségig fajulna, veszélyeztetve ezzel az ország társadalmi biztonságát.

A környezeti biztonság megvizsgálását követően arra következtetésre lehetett jutni, hogy jelenleg súlyos direkt veszély nem jellemzi a térséget, azonban a globális tényezők, mint például a mindenre kiterjedő éghajlatváltozás a régióban fenyegetést jelenthet. Ennek érdekében az országoknak nagyobb felelősséget kell vállalniuk, célszerű teljesíteni az ENSZ által megnevezett fenntarthatósági fejlődési célokat, hiszen azok elmulasztása akár végzetes fenyegetést is jelenthetnek a jövőre nézve.

6. Felhasznált szakirodalom

- Arvind Ramakrishnan: *Visegrad 4 Economies Appear Resilient to Covid-19 Third Waves*. Fitch Ratings. 2021. április 13. URL: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/visegrad-4-economies-appear-resilient-to-covid-19-third-waves-13-04-2021> [letöltés:2022.április 11.]
- Barry Buzan and Ole Wæver: *Regions and Powers The Structure of International Security*. Cambridge University Press. 2003.
- Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security. A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Reiner Publishers, 1998.
- Barry Buzan: *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*. International Affairs, Vol. 67, No. 3. 1999. július
- Barry Buzan: *People, States, and Fear. The National Security Problem in International Relations*. Great Britain, Wheatsheaf Books, 1983.
- Bernek Ágnes: *A Kelet-Közép-Európai Régió a XXI. Századi Geopolitika Nagy Sakktábláján*. Köz-Gazdaság 2015/1
- Bill McSweeney: *Identity and security: Buzan and the Copenhagen school*. Review of International Studies. Vol. 22, No. 1. 1996. január.
- Csiki Tamás; Gazdag Ferenc; Hettyey András; Marsai Viktor; Tongori Zsófia: *A magyar külpolitika 1989-2014*. Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék. 2014.
- Dariusz Kołodziejczyk: *Central-Eastern Europe in the Global Context*. University of Warsaw, Polish Academy of Sciences, 2018. URL: https://www.cairn-int.info/abstract-E_MOND1_182_0053--central-eastern-europe-in-the-global.htm [letöltés: 2022.március 22.]

- Editorial Team: *The Position of the V4 towards War in Ukraine*. Visegrad Insight. 2022. február 28. URL: <https://visegradinsight.eu/the-position-of-the-v4-towards-war-in-ukraine/> [letöltés:2022. április 11.]
- Editorial Team: *V4 Defense Policy Challenge*. Visegrad Insight. 2022. február 28. URL: <https://visegradinsight.eu/v4-defense-policy-challenge/> [letöltés: 2022. április 11.]
- ENSZ: *Sustainable Development Report*. 2021. URL: <https://dashboards.sdgindex.org/rankings> [letöltés:2022. április 13.]
- Erik Brattberg, Philippe Le Corre, Paul Stronski, Thomas de Waal: *Kína befolyása Délkelet-, Közép- és Kelet-Európában*. Carnegie Endowment for International Peace, 2021. október. URL: https://carnegieendowment.org/files/202110-Brattberg_et_al_EuropeChina_Hungarian.pdf [letöltés: 2022. április 09.]
- Gálik Zoltán, Molnár Anna: *Regional and Bilateral Relations of the European Union*. Budapest, Dialóg Campus. 2019.
- Gazdag Ferenc, Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 2011.
- Global Footprint Network, 2019.: *World Footprint*. URL: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/> [letöltés: 2021. november 09.]
- Háda Béla, N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Regionális tanulmányok*. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft. 2016.
- Jan Burck Ursula Hagen Christoph Bals Niklas Höhne Leonardo Nascimento: *Climate Change Performance Index*. 2021. URL: <https://ccpi.org/wp-content/uploads/Climate-change-performance-index-2021.pdf> [letöltés:2022. április 12.]
- Jana Cernochova: Twitter bejegyzés. 2022. március 25. URL: https://twitter.com/jana_cernochova/status/1507390311307554821 [letöltés:2022. április 13.]

- Jason Furman: *The Economic Consequences of the Ukraine War*. Project Syndicate. 2022. február 25. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/economic-consequences-of-ukraine-war-by-jason-furman-2022-02> [letöltés:2022. április 11.]
- Jo Harper: *Visegrad Group: A new economic heart of Europe?* Deutsche Welle. 2019. június 05. URL: <https://www.dw.com/en/visegrad-group-a-new-economic-heart-of-europe/a-49483505> [letöltés: 2022. április 09.]
- Joachim von Puttkamer: *East Central Europe*. European History Online, 2015.11.11. URL: <http://ieg-ego.eu/en/threads/crossroads/border-regions/joachim-von-puttkamer-east-central-europe> [letöltés:2022. március 22.]
- Kate L. Turabian: *A Manual for Writers of Research Papers, Theses, and Dissertations*. The University of Chicago Press, Chicago. 2007.
- Kottász Zoltán: *A háború egyszer véget ér, a V4-ek maradnak*. Magyar Nemzet. 2022. április 13. URL: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/04/a-haboru-egyszer-veget-er-a-v4-ek-maradnak> [letöltés: 2022. április 13.]
- Lily Bayer, Jan Cieski: *The not-so-fantastic 4: Central Europe's divided Visegrad alliance*. Politico. 2022. január 27. URL: <https://www.politico.eu/article/central-europe-divided-visegrad-v4-alliance/> [letöltés: 2022. április 13.]
- Lukás Macek: *What is left of the „Visegrád group”?* Jacques Delors Institute. 2021. március 11. URL: https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2021/03/PB_210311_What-is-left-of-the-Visegrad-Group_Macek_EN.pdf [letöltés: 2022. április 14.]
- Mateusz Urban: *Russia's invasion of Ukraine is sending tremors through CEE*. Oxford Economics. 2022. március 14. URL: <https://2240363.fs1.hubspotusercontent-na1.net/hubfs/2240363/press-release/Europe-Russias-invasion-of-Ukraine-is-sending-tremors-through-CEE.pdf?> [letöltés: 2022. április 11.]
- MTI-Hungary Today: *V4 Defense Committees Warn of Mass Migration from Ukraine Tensions*. 2022.01.29. URL: <https://hungarytoday.hu/v4-defense-committees-hungary-nato/> [letöltés:2022. április 11.]

- OECD: *Focus on social challenges*. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/en/themes/social-challenges> [letöltés: 2022. március 17.]
- Oscar Halecki: *A nyugati civilizáció peremén*. Budapest, Osiris-Századvég, 1995.
- Oskar Halecki: *The Limits and Divisions of European History*. New York Sheed & Ward, 1950.
- Pavel Havlíček: *Russo-ukrainian war: Background and future perspectives*. Vsquare. 2022. március 04. URL: <https://vsquare.org/russo-ukrainian-war-background-and-future-perspectives/> [letöltés: 2022. április 11.]
- Rada Péter, Marton Péter, Balogh István: *Biztonsági Tanulmányok. Új fogalmi keretek és tanulságok a visegrádi országok számára*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- Rada Péter: *30-20-15 and the changing world. Bizpol Affairs*. Volume 6 number 1. 2019. január-április. URL: https://corvinusculture.com/wp-content/uploads/2020/12/Biztpol-Affairs-Vol6_No1.pdf [letöltés: 2022. április 16.]
- Remek Éva: *Közép-Európa: Biztonságpolitikai körkép. Fókuszban a V4*. URL: http://acta.bibl.u-szeged.hu/35084/1/vikek_015_016_105-114.pdf [letöltés: 2022. március 08.]
- Roland Dannreuther: *International Security. The contemporary agenda*. United Kingdom, Polity Press, 2013.
- Romana Březovská, Vendula Karásková: *The Future of Europe: What Role for Visegrad Cooperation?* Visegrad Fund. 2021. július. URL: https://visegradinsight.eu/app/uploads/2021/05/AMO_The_Future_of_Europe_What_role_for_the_V4.pdf [letöltés: 2022. április 12.]
- Ryszard Szpyra: *Military Security within the Framework of Security Studies: Research Results*. Connections. Vol. 13, No. 3. 2014.
- Sean M. Lynn-Jones: *International Security Studies*. International Studies Notes. Oxford University Press. Vol. 16/17, No. 3/1, 1991.

- Simon Machalek: *Developments in the Visegrad Group Threaten European Union's Future*. The Official Publication of the Georgetown University Center for Security Studies. 2019. március 28. URL: https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2019/03/28/developments-in-the-visegrad-group-threaten-european-unions-future/#_edn1 [letöltés: 2022. április 14.]
- Stepper Péter (szerk.): *Közép-Európa és a visegrádi együttműködés*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019.
- Sylvia Tiriyaki: *Putin's Invasion Strengthens Resolve in Central and Eastern Europe*. RUSI. 2022. március 11. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/putins-invasion-strengthens-resolve-central-and-eastern-europe> [letöltés: 2022. április 11.]
- Szilágyi István: *A geopolitika elmélete*. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., 2018.
- Tálás Péter, Csiki Varga Tamás, Etl Alex, Berzsényi Dániel (szerk.): *A globalizált világ kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. URL: https://nkerepo.unike.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16247/A_globalizalt_vilag_kihivasai_elektronikus.pdf?sequence=1 [letöltés: 2021. november 29.]
- Tim Gosling, Edit Inotai, Edward Szekeres and Claudia Ciobanu: *Democracy Digest: Czechia and Slovakia's shared western course exposes rifts in V4*. Balkan Insight. 2022. január 14. URL: <https://balkaninsight.com/2022/01/14/democracy-digest-czechia-and-slovakias-shared-western-course-exposes-rifts-in-v4/> [letöltés: 2022. április 14.]
- UNHCR: *Refugees fleeing Ukraine*. 2022. április 12. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> [letöltés: 2022. április 13.]
- Vida Csaba: *A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei*. Budapest, Nemzetbiztonsági Szemle MMXIII I. évf. I. szám.
- Yevhen Savelyev, Mariia Lyzun, Vitalina Kuryliak, Ihor Lishchynskyy: *Economic Integration of the Visegrad Four and Ukraine in the Context of Historical Narratives and Global Challenges*. European Journal of Sustainable Development. 2021. URL: <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/1209/1191> [letöltés: 2022. április 11.]